

ADALYA

(AYRIBASIM/OFFPRINT)

SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
SUNA & İNAN KIRAÇ RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA

SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YILLIĞI
THE ANNUAL OF THE SUNA & İNAN KIRAÇ RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA
Vehbi Koç Vakfı
Suna-İnan KIRAÇ Akdeniz Medeniyetleri
Araştırma Enstitüsü Yıllık Dergisi
Yönetim Yeri: Barbaros Mh. Kocatepe Sk. No. 25
Kaleiçi 07100 Antalya Tel: +90 242 243 42 74
Faks: +90 242 243 80 13 E-posta: akmed@akmed.org.tr
Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın **Sayı:** XVIII - 2015
Yayıncı Sertifika No: 25840

Sahibi: Vehbi Koç Vakfı Adına Erdal YILDIRIM
Sorumlu Müdür: Kayhan DÖRTLÜK
Yapım: Zero Prodüksiyon Ltd.
Abdullah Sokak No. 17 Taksim 34433 İstanbul
Tel: +90 212 244 75 21 www.zerobooksonline.com
Baskı: Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
100. Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cad. No: 202/A Bağcılar-İstanbul
Tel: +90 (212) 325 71 25 Fax: +90 (212) 325 61 99
Sertifika No: 29487

ISSN 1301-2746

Bilim Danışma Kurulu / Editorial Advisory Board

Hâluk ABBASOĞLU	Gönül ÖNEY
Ara ALTUN	Mehmet ÖZDOĞAN
Oluş ARIK	Mehmet ÖZSAİT
Jürgen BORCHHARDT	Urs PESCHLOW
Thomas CORSTEN	Felix PIRSON
Jacques DES COURTILS	Scott REDFORD
Vedat ÇELGİN	Denis ROUSSET
Nevzat ÇEVİK	Martin Ferguson SMITH
İnci DELEMEN	Oğuz TEKİN
Refik DURU	Gülsün UMURTAK
Serra DURUGÖNÜL	Burhan VARKIVANÇ
Hansgerd HELLENKEMPER	Michael WÖRRLE
Frank KOLB	Martin ZIMMERMAN
Wolfram MARTINI	

Adalya, **A&HCI** (Arts & Humanities Citation Index) ve **CC/A&H** (Current Contents / Arts & Humanities) tarafından taranmaktadır.

Adalya is indexed in the **A&HCI** (Arts & Humanities Citation Index) and **CC/A&H** (Current Contents / Arts & Humanities).

Hakemli bir dergidir / A peer reviewed Publication

Editörler / Editors

Kayhan DÖRTLÜK
Tarkan KAHYA
Remziye BOYRAZ SEYHAN
Tuba ERTEKİN

İngilizce Editörleri / English Editors

İnci TÜRKOĞLU
Mark WILSON

Yazışma Adresi / Mailing Address

Barbaros Mah. Kocatepe Sk. No. 25
Kaleiçi 07100 ANTALYA-TURKEY
Tel: +90 242 243 42 74 • Fax: +90 242 243 80 13
akmed@akmed.org.tr
www.akmed.org.tr

İçindekiler

İrfan Deniz Yaman	
<i>Orta Paleolitik Dönem’de Karain Mağarası E ve B Gözleri Arasındaki Bağlantı</i>	1
Ralf Becks	
<i>Eine chalkolitische Höblensiedlung in Pisidien: İncirdere Mağarası</i>	33
Tarkan Kahya – H. Ali Ekinci	
<i>Temples to the Mother Goddess Discovered on the Düver Peninsula</i>	45
F. Eray Dökü	
<i>Manca ve Hasanpaşa’daki Yeni Bulgular Işığında Kabalis Ölü Gömme Geleneklerinin</i> <i>Yeniden Değerlendirilmesi</i>	73
İnci Delemen – Emine Koçak – H. Ali Ekinci	
<i>Two Bronze Heads from Melli / Kocaaliler near Burdur</i>	101
Nihal Tüner Önen – Fatih Yılmaz	
<i>A New Athena Polias Votive Inscription from the Phaselis’ Acropolis</i>	121
Rinse Willet – Jeroen Poblome	
<i>The Scale of Sagalassos Red Slip Ware Production - Reconstructions of Local Need and</i> <i>Production Output of Roman Imperial Tableware</i>	133
Hüseyin Sami Öztürk	
<i>Kocain (Antalya) Eirenarkhes, Anteirenarkhes ile Diogmites Yazıtlarının</i> <i>Yeniden Değerlendirilmesi</i>	159
Burhan Varkıvanç	
<i>Periaktoi at the Theatre of Kaunos</i>	181
Gamze Kaymak	
<i>Side P Tapmağı’nda Yeni Araştırmalar, Yeni Bulgular ve Yeni Yorumlar</i>	203
Murat Durukan	
<i>Geç Antik Çağ’da Doğu Akdeniz’deki Ekonomik Gelişmenin Nedenleri:</i> <i>İpek Yolu ve Babarat Yolu’nun Rolü, LR1 Amphoraları ve Kilikia’daki Diğer Kanıtlar</i>	241
Julian Bennett	
<i>Christianity in Lycia: From its beginnings to the “Triumph of Orthodoxy”</i>	259
Ayşe Aydın	
<i>Aziz Konon Tasvirli Bir Menas Ampullası</i>	289

Ebru Fatma Fındık	
<i>Myra / Demre, Aziz Nikolaos Kilisesi Rum Mezarlığından Boucla ve Gouna Örnekleri</i>	303
Kemal Reha Kavas	
<i>Environmental Anesthesia and False Vernacular Architecture: The Case Study of the Western Taurus Mountains</i>	325

Geç Antik Çağ'da Doğu Akdeniz'deki Ekonomik Gelişmenin Nedenleri: İpek Yolu ve Baharat Yolu'nun Rolü, LR1 Amphoraları ve Kilikia'daki Diğer Kanıtlar

Murat DURUKAN*

Doğu Akdeniz tarihinin yanıt bekleyen sorularından biri, Geç Antik Çağ'da ortaya çıkan tarımsal ve ekonomik hareketliliğin nedenleridir. Anadolu, Suriye, Lübnan ve Filistin kıyılarında yaşanan dikkat çekici gelişmelerin gerekçeleri hakkında net yanıtlar verilememektedir. Bu konu üzerinde çalışan bazı bilim insanları Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren, doğudaki savaşlar nedeniyle bölgeye kaydırılan lejyonların Doğu Akdeniz'deki üretim hacmini arttırdığı ve ekonomiye hatırı sayılır bir canlılık kazandırdığı üzerinde durmaktadır¹.

Lejyonların, tarım ve ekonomi üzerindeki etkilerini yok saymak mümkün değilse de bu problemin daha ikna edici bir yanıtı olmalıdır. Zira imparatorluğun her yönüne gerçekleştirilen askeri seferler hiç kesilmemesine devam etmiş ancak her bölgede aynı ekonomik sonuçlar ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle bilim dünyasında, bu askeri seferlerin konuyla ilişkisi hakkında da bir fikir birliği söz konusu değildir². Bir başka ifadeyle, Doğu Akdeniz'deki tarımsal ve ekonomik kalkınmanın nedenleri tam olarak anlaşılammış, askeri gerekçelere alternatif olabilecek kapsamlı öneriler ortaya çıkmamış ve tarihsel ya da arkeolojik pek çok başka problematiğin doğru tanımlanmasına katkı sağlayacak olan bu konu, karanlık bir nokta olarak kalmaya devam etmiştir.

Kilikia'da özellikle M.S. geç 4 ile erken 7. yy.'lar arasında gözlenen gelişmeler de, ciddi bir ekonomik hareketliliğin yaşandığına işaret etmekte ve tüm Doğu Akdeniz'de merak konusu olan bu probleme cevap olabilecek önemli ipuçları barındırmaktadır. Bölgenin sahillerinde yeni yerleşimlerin ortaya çıkması, tarımsal üretim yapan çiftliklerin ve kırsal yerleşimlerin

* Doç. Dr. Murat Durukan, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü 33343 Yenışehir - Mersin. E-posta: mdurukan@mersin.edu.tr

¹ "The existence of military forces in the frontier provinces had considerable impact on local institutions and economic life...", Trombley 2004, 83.

² "Bazı araştırmacılar, ordu seferleriyle kentlerin ekonomik gelişimleri arasında paralel bir ilişki olduğu konusunda görüş bildirir ve ordu seferleri için kullanılan güzergâhlardaki kentlerin altın çağlarını bu dönemlerde yaşadıklarını kabul eder (Bosch 1931, 426 vd.; Gren 1941, 89 vd.; Hartmann 1982, 56; Wierschowski 1984, 206). Bir diğer grup araştırmacı ise, ordu seferleri ile kentlerin ekonomik gelişimleri arasında bir ilişki olmadığını, aksine ordu seferlerinin ve konaklamalarının kentlere artı masraf getirdikleri konusunda görüş bildirir (Crawford 1975, 560 vd.; MacMullen 1976, 107; Mitchell 1983a, 143 vd.)." Roma İmparatorluğunda ordu seferlerinin, imar hareketliliği ve tarımsal üretim artışı üzerindeki etkileri hakkında yapılan tartışmaların genel bir değerlendirilmesi için bk.: Kaplan 2011, 110 vd.

anormal ölçüde çoğalması, inşa edilen kiliselerin sayısındaki artış gibi göstergeler, bu ekonomik hareketliliğin en somut yansımalarıdır³.

Bu gelişmelerin yanı sıra, ekonomik hareketliliğin en önemli göstergelerinden biri, antik dünyanın hemen her noktasında bulunan ve aynı zaman dilimine ait olan Kilikia kökenli LR1 amphoralarının üretiminde bir patlama yaşanmış olmasıdır. Bu amphoraların varlık sebebi, artan tarımsal üretimin servis edilebilmesidir. Bölgedeki kıyı yerleşimlerinin pek çoğunda, Erken Bizans Dönemi'ne ait bu amphoraların üretim izleriyle karşılaşılmaktadır. Kilikia'nın sahil şeridinde bulunan Yumurtalık (Aegeai), Karataş (Magarsos), Tarsus, Soli (Pompeiopolis), Ayaş (Elaiussa Sebaste) ve Kızkalesi'nde (Korykos) LR1 amphoralarının üretim atölyeleri tespit edilmiştir⁴. Mersin (Zephyrion) ve Kazanlı yerleşimlerinde de aynı amphora formunun çok sayıda örneği hatta seramik çöplükleriyle karşılaşmıştır. Kilikia'daki bu merkezlerin yanı sıra, Antiokheia ve Seleukeia Pieria gibi kentlerde de üretimin somut izleri belgelenmiştir⁵ (Res. 1).

LR1 amphoralarının en çarpıcı ve şaşırtıcı özelliği, antik dünyanın büyük bölümüne yayılmış olmalarıdır. Bu döneme kadar Kilikia Bölgesi'nde üretilen ve bu tip bir şöhrete veya pazara sahip olan ürün sayısı son derece azken⁶, LR1 amphoralarıyla İrlanda ve İngiltere'den Rusya'ya, Afrika'dan Avrupa'nın içlerine, hatta Yemen'e ve Hindistan'a kadar pek çok merkezde karşılaşılır olmuştur⁷. Ancak amphora üretimindeki bu alışılmadık artış da, kırsalda önemli miktarda yükseliş gösteren tarımsal üretimin nedenleri gibi hala açıklanamayan konular arasında yer almaktadır⁸.

Kilikia'da, Erken Bizans Dönemi'nde karşılaşılan bu ticari ve ekonomik tablonun içinde, LR1 amphoralarının bu denli geniş bir coğrafyaya nasıl ve kimler vasıtasıyla yayıldıkları da tartışılması gereken konular arasında durmaktadır.

Kilikia'daki yerleşimlerin genel iktisadi durumları ve gelişimi ile bağlantılı olan bu soruların yanıtları, yerel olmaktan ziyade küresel gelişmelerin ayrıntılarında gizlidir. Bir diğer deyişle, Kilikia'da gözlenen bu olumlu gelişmeler, aslında imparatorluğun bütününde ortaya çıkan gelişmelerin bir uzantısıdır.

Geç Antik Çağ'da İmparatorluğun Genel Durumu ve Ticaretin Rotası

Kilikia Bölgesi'nde karşılaşılan olumlu gelişmeler ile imparatorluk genelinde karşılaşılan tablonun ilişkisini anlayabilmek açısından, Geç Antik Çağ'da yaşanan bazı olayların hatırlanması gereklidir. Roma İmparatorluğu'nda M.S. 3. yy.'ın uzun bir dönemi, askeri, politik ve ekonomik

³ Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde inşa edilen kiliselerin yoğunluğu hakkında bk.: Hill 1996, 7-8; Mietke 2009, 117 vd.; kırsal yerleşim sayısının artması hakkında bk.: Ceylan 2009, 46 vd; Morrison - Sodini 2002, 176

⁴ Empereur - Picon 1989, 239, fig. 18-19; Şenol - Şenol 2003, 131, n. 75-132; Şenol 2009, 145; Ferrazzoli - Ricci 2009, 37; Alkaç 2012, 323 vd.

⁵ Pieri 2005, 80, fig. 38.

⁶ Kilikia'da üretildiği ve pazarlandığı tahmin edilen bir diğer örnek ise, Anemurium kökenli Bailey Q3339 koduyla literatüre giren kandillerdir, bk.: Bailey 1988, 418, pl. 125; Reynolds 1993, 144-145; Williams - Taylor 1975; Elton 2003, 177.

⁷ Morrison - Sodini 2002, 211; Şenol - Şenol 2003, 133; Elton 2003, 177-178; Şenol 2008, 111, 116.

⁸ "But yet the general pattern is not completely clear. What is large scale production was meant for appears elusive, especially as to possible links to more general economic organization of the whole South Anatolian region and the food and drink supply system of the Byzantine Empire." Iacomi 2010, 26. Kilikalı şarap tüccarlarına bazı vergi ayrıcalıkları tanıdığı ve bu durumun da Kilikia'daki tarımsal üretim artışını etkilemiş olabileceği hakkındaki bir diğer öneri için bk.: a.g.e. 27.

sıkıntılarının yaşandığı bir evre olarak tarihe geçmiştir⁹. Bu yüzyılın sonlarında iktidara gelen Diocletianus yeni bir idari düzenleme gerçekleştirmiş ve ülkeyi dört yeni bölgeye ayırıp eyaletlerin sayısını arttırmıştır¹⁰. Ayrıca bu evrede, siyasi, askeri ve dini gerekliliklerin yanı sıra Roma'yı besleyen ekonomik kaynakların çoğunun doğuda olması nedeniyle, devletin merkezinin de doğuda olmasına karar verilmiştir¹¹.

M.S. 4. yy.'ın başlarında Konstantin'in kurduğu yeni başkent Konstantinopolis hızla dünyanın yeni merkezi haline gelmiştir. Yeni başkentten büyüme hızı o denli yüksektir ki, kısa zaman içinde bu kentte toplanan nüfus yüz binleri bulmuştur¹². Tarihin her döneminde bir tahıl ambarı olarak tanımlanan Mısır'dan yeni başkente yüklü miktarda buğday ithal edildiği bilinmektedir¹³. Konstantinopolis'in kurulmasından sonraki yüzyıllarda, imparatorluğun genelinde ticaret hacmi artmış, ticaretin odak noktası olan yeni başkent her tür ürünün pazarlandığı dev bir metropole dönüşmüştür¹⁴.

Bizans'ın en önemli imparatorlarından biri olan Justinianus döneminde ise (M.S. 527-565) imparatorluğun sınırlarında önemli bir genişleme meydana gelmiştir. Daha önce elden çıkmış olan Balkanlar, İtalya, Güney İspanya ve Kuzey Afrika gibi çok geniş bir coğrafya tekrar Bizans sınırlarına katılmıştır (Res. 2). Bunun yanı sıra, Justinianus döneminin önemli gelişmelerinden biri de, güvenlik için alınmış olan önlemlerdir. Ticarete verilen önemin de göstergesi olarak değerlendirilebilecek bu tutum sayesinde, tüm Akdeniz'de ticaretin güçlenerek artması hedeflenmiş ve başarılıdır¹⁵.

Bu gelişmelere bağlı olarak ekonomide de ciddi bir canlanma olmuş, özellikle ordunun ve dev başkent Konstantinopolis'in ihtiyaçlarını karşılamak üzere, imparatorluğun her yanından ve özellikle "Uzak Doğu'dan" çeşitli ürünler, eskiye oranla daha fazla talep görmeye başlamıştır.

Uzak Doğu'dan Akdeniz'e Taşınan Zenginlik

İlk bakışta birbiriyle ilgisi olmayan coğrafyalar gibi görünse de, Uzak Doğu ve Akdeniz arasında, geçmişi çok daha eskiye dayanan ilişkiler olduğu bilinmektedir. Bu ilişkilerin ciddi bir bölümü, Çin ve Hindistan'la yapılan ticaret çerçevesinde gelişmiştir¹⁶ (Res. 3).

İpek Yolu üzerinden gerçekleşen bu ticaret, M.S. 5 ve 6. yy.'larda Doğu Akdeniz'de ve hatta tüm imparatorlukta en yüksek düzeye ulaşan ekonomik hareketliliğin başlıca nedenlerinden biri olarak durmaktadır. Bu bağlamda, İpek Yolu'nun Akdeniz'e ulaştıktan sonraki güzergahları, bu güzergahlarda hangi ürünlerin taşındığı ve bu ürünlere olan talebin ölçüsü, Doğu Akdeniz ekonomisi açısından üzerinde durulması gereken esas konular arasında bulunmaktadır. Zira Doğu Akdeniz'de, İpek Yolu'nun uzantısı olarak değerlendirilebilecek rotalar üzerindeki yerleşimlerin iktisadi durumunun aydınlatılabilmesi, bu bağlantıların kurulmasıyla mümkün olacaktır.

⁹ Gregory 2005, 34 vd; Hekster 2008, 14 vd.

¹⁰ Ostrogorsky 1991, 31; Rees 2004, 24-45.

¹¹ Seidler 1997, 7-8.

¹² Morrison - Sodini 2002, 174; Cameron 2006, 65.

¹³ Seidler 1997, 10; Morrison - Sodini 2002, 209.

¹⁴ Morrison - Sodini 2002, 209; Gregory 2005, 56 vd.

¹⁵ Levchenko 1999, 70-71; Justinianus dönemindeki bu gelişmeler hakkında ayrıca bk.: Morrison - Sodini 2002, 172 vd; Gregory 2005, 119-146.

¹⁶ Levchenko 1999, 71.

İpek Yolu kanalıyla Çin'den getirilen ürünler Bizans'ta olağan üstü ilgi görmekle birlikte, çok yüksek ücretler karşılığında elde edilebilmektedir¹⁷. Bunun en önemli nedeni, kat edilen mesafenin uzunluğudur¹⁸.

Antik kaynaklara dayanılarak aktarılan bilgilere göre, kervanlar Çin Denizi'nden Suriye kıyılarına uzanan bu yolu 283 günde kat ederler, Roma Dönemi'nde İranlı tüccarlar Nisibis ve Armenia pazarlarında bu ürünleri Romalılara satarlardı¹⁹. Uzak Doğu ürünlerinin Akdeniz'e açılması ise Suriye ve Fenike bölgesi üzerinden gerçekleşirdi. Antiokheia, Tyros ve Berytos bu konudaki en faal kentler olarak dikkat çekmektedir²⁰. Bu limanlara getirilen Uzak Doğu malları, tüccarlar tarafından gemilere yüklenerek imparatorluğun her köşesine ulaştırılmaktadır (Res. 2-3). Bir başka ifadeyle, Akdeniz kıyısına karadan ulaşan İpek Yolu Antiokheia'dan denize açılmakta, Roma Dönemi'nde başkent Roma'ya ve Avrupa'ya; daha sonra ise yeni başkent Konstantinopolis'e, Akdeniz üzerinden Uzak Doğu'yu taşımaktadır.

İpek Yolu'nun bir diğer kolu ise deniz yolunu takip ederdi. Hindistan'dan yola çıkan gemiler Arap Yarımadası'nı dolaştıktan sonra Kızıldeniz'e girip Mısır kıyılarına ulaşarak Berenike limanında ürünleri karaya çıkarıyorlardı. Bu noktadan sonra ürünler, kervanlar veya Nil Nehri vasıtasıyla Aleksandria kentine transfer edilmekteydi²¹.

Aleksandria, Uzak Doğu'dan gelen Baharat Yolu'nun da Akdeniz'e açıldığı liman kenti idi. Çin ve Hindistan'dan baharat taşıyan gemiler İpek Yolu ile aynı deniz güzergahını kullanıyordu²². Aleksandria'ya ulaştırılan ürünler, bütün Akdeniz limanlarına bu istasyondan sevk edilmekteydi (Res. 3). Özellikle de Konstantinopolis'in kurulmasından sonra, ipek ticaretinde olduğu gibi, baharat ticaretinde de en önemli hedef bu yeni başkentti. Zira baharat çeşitleri, tıpkı ipek gibi, hem Roma'da hem de Bizans'ta çok büyük ilgi görmektedir.

Çin ve Hindistan'dan taşınan baharatlar arasında, aristokrat kesimin büyük ilgi gösterdiği, başta karabiber olmak üzere, tarçın, kimyon, karanfil, misk gibi ürünler²³ ve değişik aromalar vardı²⁴.

Güneybatı Hindistan'da yer alan Cochin Bölgesi'nin başlıca geçim kaynağı karabiber yetiştiriciliği ve ticaretidir. Bu baharat, dönemin en fazla para kazandıran ticari ürünlerinden biriydi.

¹⁷ Lopez 1945, 11.

¹⁸ "Yolun tamamını hiç kimse kat etmiyordu. Kaşgar'la Balkh arasında bir bölgede Taş Kale adında bir yer vardı. Burada Çinliler mallarını Hintli ya da yerel halktan tüccarlara devrediyordu. Hintliler kendi paylarını güneye, Hindistan'a tekneyle götürüyordu. Diğerleri İran'a karayolundan varıp, ticaretin son ayağını oluşturan Suriyeliler ve Yunanlılarla buluşuyorlardı", Casson 2008, 109. İpek yolunun rotası hakkında ayrıca bk.: McLaughlin 2010, 83 vd.

¹⁹ Gibbon 1994, 65; Morrison - Sodini 2002, 211.

²⁰ Ostrogorsky 1991, 68-69; Gibbon 1994, 65 vd; Levchenko 1999, 71; Hall 2004, 25.

²¹ Kızıldeniz limanları ve Aleksandria kentine transfer konusunda bk.: Uhlig 2000, 160 vd; Şenol 2008, 116

²² Casson 2008, 110.

²³ Levchenko 1999, 70. Bu baharatlara, değerli taşlar ve M.S. 6. yy.'da keşfedilen Çin porseleni gibi egzotik ürünleri eklemek mümkündür, bk.: Uhlig 2000, 343.

²⁴ "The Romans were the most extravagant users of aromatics in history. Lavish use of spices was not confined to the kitchen but extended to fumigation and cosmetics. Huge supplies of aromatic spices, for example were strewn along the path behind the funeral urn bearing the ashes of the commander Germanicus during the 1st century AD. It was quite customary for men to be heavily perfumed and even the legionaries reeked of the fragrances of the East... Official capital of the Eastern Roman, or Byzantine, Empire from AD 395 to 1453, Constantinople was for many centuries a focal point of spice trade routes between East and West... Caravan and sea routes began to develop around this rising metropolis. During this period two spices, cloves and nutmegs, grown on the distant Moluccas became known for the first time in the West.", Rosengarten 1969, 23-96

Bu konu hakkında Plinius'un şaşkınlık dolu ifadesi, karabiberin Roma'da ne denli yaygın yer bulduğunu ve pahalı olduğunu açıklamaktadır²⁵.

İpek ise Roma Dönemi'nden itibaren bir statü sembolü haline dönüşen ve çok yüksek ücretler ödenerek temin edilen bir ürün halini almıştır²⁶.

Bizans Dönemi'nde de hanedanın ve senatörlerin yanı sıra, dini törenlerin asal gereklilikleri arasında bulunan ipek, imparatorluk aristokrasisi içinde olduğu gibi komşu krallıklarda da aranan bir ürün olma özelliğini korumuştur²⁷.

Bizans'ın Uzak Doğu ürünlerine gösterdiği yoğun talep, bazı problemlerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun nedeni, Hindistan ve Çin ile kurulmuş olan ticari ilişkilerde İranlıların önemli bir aracı rol üstlenmiş olmasıdır (Res. 2-3). Barış dönemlerinde bile İranlılara önemli miktarda komisyon ödenmektedir²⁸. Bu durum Justinianus'u çok rahatsız ettiği için, Bizans ile dostane ilişki içinde olmayan bu devleti aradan çıkarma düşüncesi, onun başlıca amaçlarından biri haline dönüşmüştür. Hatta Uzak Doğu bağlantısını İran'ın kuzeyinden veya Kızıldeniz yoluyla sağlayabilmek için yeni düzenlemeler üzerinde çalışmıştır. İranlılara olan bağımlılıktan kurtulabilmek için, Etiyopya'daki Aksum Krallığı ile ticari anlaşmalar bile imzalamış ancak bu girişim başarılı olamamıştır (Res. 3)²⁹.

540 civarında yaşanan Bizans-İran savaşlarında, Konstantinopolis, Tyros ve Berytos'taki ipek atölyelerinin yaşadığı hammadde sıkıntısı ipek fiyatlarına yansınca, Justinianus ham ipek fiyatlarını sabitlemeyi denemiş ancak bu durum da değişik sorunları beraberinde getirmiştir³⁰. Taban fiyat uygulaması nedeniyle yabancı tüccarlar ipek satmama kararı almış, karaborsa başlamış, buna bağlı olarak çeşitli cezalandırmalar gerçekleşmiş ve devlet tekeli ortaya çıkmıştır. Hatta küçülen sektörde işsiz kalan tekstil işçilerinin çoğunun İran'a göç ettiği bilinmektedir³¹.

Bizans'ın yoğun ipek talebi devam etmektedir ancak Doğu - Batı dünyaları arasındaki en kullanışlı ticaret yolları İranlıların kontrolü altındadır ve iki ülke arasında sıkça yaşanan çatışma dönemlerinde ticaretin duruyor olması bu durumu iyiden iyiye çıkmaza sokmaktadır³².

Konstantinopolis'in kurulmasından sonra imparatorlukta zirve noktasına ulaşmış olan talep, ancak Bizans'ta ham ipek üretiminin başlaması sonrasında daha rahat karşılanabilir hale

²⁵ "It is quite surprising that the use of pepper has come so much into fashion, seeing that in other substances which we use, it is sometimes their sweetness, and sometimes their appearance that has attracted our notice; whereas, pepper has nothing in it that can plead as a recommendation to either fruit or berry, its only desirable quality being a certain pungency; and yet it is for this that we import it all the way from India! Who was the first to make trial of it as an article of food? and who, I wonder, was the man that was not content to prepare himself by hunger only for the satisfying of a greedy appetite? Both pepper and ginger grow wild in their respective countries, and yet here we buy them by weight just as if they were so much gold or silver.", Plinius NH, 12, 14-28; Uhlig 2000, 171.

²⁶ "Çin'den Akdeniz'e gelen yol üzerinde bu değerli malla ilgilenen pek çok kimse vardı ve Roma'da yaşayanlar sadece ipek ipliği ve ipek şeritler için bile her fiyatı ödemeye hazırdı. Böylece ipek Roma modasında ilk önce sadece bir aksesuar oldu. Altın ve pırlanta gibi bir süs olarak taşındı... Kısa süre sonra da ipek ipliğinden kadın elbiseleri için kumaşlar dokunmaya başlandı ve bu Roma modasında büyük bir sansasyon yarattı. Tiber kıyısındaki bu büyük metropole gelen ipeğin miktarı arttıkça Asya'ya kayan sermaye akışı da o kadar hissedilir oldu. Roma'da süper zenginlerden oluşan yeni bir tabaka ortaya çıktı ve milyonerler kentindeki bu yeni zenginler ipek tüccarlarıydı. Çoğu Romalı değil, doğuluydu.", Uhlig 2000, 113-114

²⁷ Lopez 1945, 1; Liebeschuetz 1972, 78.

²⁸ Ostrogorsky 1991, 68.

²⁹ Cameron 1993, 173; Evans 2000, 114.

³⁰ Lopez 1945, 11; Patrich 2011, 130.

³¹ Lopez 1945, 11-12.

³² Lopez 1945, 9; Levchenko 1999, 70.

gelmiştir³³. Gibbon'un Prokopius'a dayanarak aktardığı bilgilere göre, ipeğin Çin dışındaki üretimi, İranlı iki keşişin Justinianus'la görüşüp anlaştıktan sonra, ipekböceği yumurtalarını Çin'den kaçırmalarıyla başlamıştır. Bu tarihin olasılıkla M.S. 553 veya 554 olduğu düşünülmektedir³⁴. Bir diğer görüşe göre ise, Çin imparatorunun 420 yıllarında Hotan kralıyla evlenen kızı, ipekböceği yumurtalarını ve dut ağacı tohumlarını ilk olarak Orta Asya'daki Tarım Havzası'na kaçırmıştır. Hem bu coğrafyadaki ve hem de batıdaki ipek endüstrisinin gelişimi, bu olaydan sonraki yüz yıl içinde gerçekleşmiştir³⁵.

Konstantinopolis'in yanı sıra ham ipek üretimi yapan merkezler Tyros ve Berytos olmuştur. Bir görüşe göre Antiokheia'da da ipek endüstrisi kurulmuştur³⁶. Ancak bir başka görüşe göre Antiokheia, diğer tüm uzak doğu mallarıyla birlikte ham ipeğin de getirildiği kenttir ve bu ürün işlenmek üzere Tyros ile Berytos'a buradan aktarılmaktadır³⁷. Bu merkezlerde ipek üretimi başladıktan sonra Bizans'ta ipek fiyatlarının dokuz kat ucuzladığı ve bu ürün konusunda dışa bağımlılığın yavaş yavaş ortadan kalktığı bilinmektedir³⁸.

Bu ticari tablo, Doğu Akdeniz'in dev bir ekonomik pazar haline dönüştüğünün göstergesidir. Uzak Doğu'nun popüler ürünlerinin el değiştirdiği bölge olmanın yanı sıra; ucuzlayan ipek, baharat, tahıl ve yerel ürünlerin de katılımıyla, bu bölgede ticareti yapılan geniş bir ürün portföyü ortaya çıkmıştır. Kaynağı Suriye, Fenike ve Mısır kıyıları olan ticaret, Bizans'ın en hassas, en önemli ve en yoğun ticari rotasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle ipek fiyatlarının ucuzlamasıyla, bu ürünün imparatorluk genelindeki alıcı kitlesi genişlemiştir ve Doğu Akdeniz'deki ticaret trafiğinin ciddi bir kısmının bu üründen kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Baharat Yolu ve Aleksandria'nın etkisi de bu sonuca eklenince, Doğu Akdeniz'deki ticaretin ne ölçüde hareketlenmiş olduğu daha net ortaya çıkmaktadır³⁹. İpek Yolu'nun kavşak noktalarında olmaları nedeniyle Roma İmparatorluk Dönemi'nde muhteşem bir zenginlik yakalamış olan Palmyra ve Petra gibi merkezler, bu ticaret yollarının Bizans Dönemi'nde ne anlam taşıdığını gösteren çarpıcı referanslardır (Res. 3).

Kısaca özetlemek gerekirse, Geç Antik Çağ'da baharat ve ipek Akdeniz dünyasında çok önemli yer edinmiştir. Antiokheia, Tyros, Berytos ve Aleksandria kentleri de, bu Uzak Doğu ürünlerinin el değiştirdiği en büyük ticaret merkezleridir.

Ticaret Yolları Üzerindeki Kilikia Yerleşimlerinin İktisadi ve Endüstriyel Durumu

Suriye, Fenike ve Mısır'da adı sayılan bu büyük ticaret merkezlerinin yanı sıra, Doğu Kilikia'daki Tarsus, Anazarbos ve Aegeai (Yumurtalık)⁴⁰ gibi zengin merkezler de aynı ticari güzergah üzerinde yer almaktadır. Kilikia'nın bu dev kentleri, büyük birer tüketici olmanın yanı sıra, Anadolu'nun iç bölgelerine sevkiyat yapılan stratejik istasyonlardır. İpek Yolu ve Baharat Yolu kanalıyla, kara veya deniz üzerinden Kilikia Bölgesi'ne ulaşan ürünlerin Orta Anadolu'ya aktarılabilmesi için bu kentlerden geçmektedir. Bir diğer ifadeyle, Toroslar üzerinde bulunan ve

³³ Gibbon 1994, 68-69.

³⁴ Lopez 1945, 12.

³⁵ Uhlig 2000, 248-258 (özellikle 249 ve 257).

³⁶ Ostrogorsky 1991, 69.

³⁷ Liebeschuetz 1972, 77.

³⁸ Gibbon 1994, 65; Levchenko 1999, 71.

³⁹ Doğu Akdeniz limanlarındaki ticari hareketlilik hakkında bk.: Morrison - Sodini 2002, 208.

⁴⁰ Liebeschuetz 1972, 77, n. 1.

Akdeniz'i Orta Anadolu'ya bağlayan en önemli geçitlere Tarsus ve Anazarbos'tan ulaşılmaktadır. İç kısımda kurulmuş olan Anazarbos'a ulaşabilmenin en kolay yolu ise Aegeai limanıdır. Dolayısıyla Tarsus, Anazarbos ve Aegeai kentleri, hem büyük bir ticari pazar olan Anadolu'nun giriş kapısı, hem de İpek Yolu ve Baharat Yolu'nun devamı durumundadırlar. Bir benzetme yapmak gerekirse, Antiokheia Suriye için, Aleksandria Mısır için ne anlam ifade ediyorsa, Kilikia'nın bu büyük metropollerini de Anadolu için aynı anlamı taşımaktadır.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde ve Geç Antik Çağ'da, Doğu'daki bu zengin ticaret merkezlerine ulaşan güzergah üzerindeki güney Anadolu ve Kıbrıs sahilleri için büyük bir fırsat doğmuştur. Özellikle Kilikia Bölgesi'nin uzun sahil şeridi boyunca dizili olan limanlar, Doğu Akdeniz'e yelken açan ithalat veya ihracat amaçlı gemilerin uğrak noktaları haline dönüşmüştür (Res. 1, 3). Korykos ve Elaiussa Sebaste gibi, "bölgesel ölçekte" merkezi önem kazanmış olan kentleri bu duruma örnek olarak göstermek mümkündür.

Kilikia kıyılarında ve bunların hinterlandında yer alan kırsal yerleşimler tarımsal üretimlerini bu tip merkezi limanlar üzerinden ihraç etmeye başlamış, imparatorluk genelinde sistemin iyi işlemesi sayesinde üretimin ve ihracatın hacmi artmıştır. Bölgeye antik dünyanın her yerinden tüccarların ve gemicilerin geldiği tahmin edilebilir. Üretimin bu gemilere satılması sayesinde, lokal ürünlerin geniş bir coğrafyaya yayılması kolaylıkla mümkün olmuştur. Ayrıca bu dönemde nakliye işi yapan ve başkentte bazı ayrıcalıklara sahip olan Kilikia'lı tüccarlar da ortaya çıkmıştır⁴¹.

Kilikia ürünlerinin çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olmasının en önemli kanıtı amphoralardır. Daha önce de değinildiği üzere, Kilikia'da üretilmiş olan bu amphoralarla antik dünyanın pek çok merkezinde karşılaşılabilir. Yemen ve Hindistan gibi coğrafyalarda da LR1 ve Zemer 41 gibi Kilikia amphoraları bulunmuştur⁴². Kilikia amphoralarının hangi yolla bu coğrafyalara ulaşmış olduğu konusu, bu vesileyle açıklık kazanmaktadır: İpek Yolu ve Baharat Yolu aracılığıyla Uzak Doğu ile kurulmuş olan ticari ilişkiler, sadece doğudan batıya doğru düşünülmemelidir.

Kilikia ve Kuzey Suriye sahillerinde LR1 amphorası üreten çok sayıda atölye tespit edilmiştir. Rhodos, Kıbrıs, Pamphylia ve Batı Anadolu'daki bazı atölyelerde de bu formun üretildiği düşünülmektedir⁴³. Üretim merkezlerinin tümünde aynı amphora formunun üretiliyor olması, planlı bir organizasyona işaret etmektedir. Çerçevesi hakkında bilgi olmasa da, bölgesel ölçekte bir ticari sistemin kurulmuş olduğu sezilmektedir. Nitekim Diocletianus döneminden itibaren tekrar yapılandırılan imparatorluğun yeni idari sisteminde bunun ipuçlarına rastlanmaktadır. Doğu Praetoria Prefecturasında kurulan idari bölgeler içinde en önemlisi olan Diocesis Orientis, Kilikia Bölgesi'yle birlikte Suriye ve Afrika kıyılarına kadar uzanan coğrafyayı kapsamaktadır (Res. 4). Sınırlarında zaman zaman değişiklik yapılan, 535 yılına kadar yürürlükte kalan ve başkenti Antiokheia olan Diocesis Orientis'in kendi idare bölgesinde ticari düzenlemeler yapmış olması söz konusu olabilir. Nitekim bu bölge, ticari, zirai ve dini anlamda imparatorluğun en değerli bölgelerinden biri olarak tanımlanabilir. Ayrıca Diocesis Orientis, Sasani İmparatorluğu ile sınır teşkil etmesi açısından stratejik ve askeri olarak da olağanüstü önem taşımaktadır (Res. 2, 4). Uzak doğu ile yapılan ticaretin Akdeniz'e açıldığı yer olan bu kıyılarda, bölgesel organizasyonların planlanmış olması sürpriz sayılmamalıdır.

⁴¹ Iacomi 2010, 27.

⁴² Şenol 2008, 111, 116.

⁴³ Şenol - Şenol 2003, 130 vd; Şenol 2008, 115; Elton 2003, 176.

İpek, tahıl, değerli taşlar, porselen ve baharat ticareti nedeniyle bütün antik dünyayı gezen tüccarlar, Mısır, Suriye ve Fenike'de bu malları aldıktan sonra veya o bölgelere giderken, Kilikia limanlarına da uğrayıp Kilikia'nın lokal ürünlerini gemilerine yüklemiş olmalıdırlar. Mısır'da yoğun olarak bulunan Kilikia amphoraları⁴⁴, bu global nitelikteki ticari organizasyonla ilişkili olmalıdır. İmparatorluğun en önemli ticari rotalarından biri (belki de birincisi) halini almış olan bu talihli güzergah üzerindeki Kilikia limanlarında, herhangi bir yönlendirme veya zorlama olmaksızın, kendiliğinden gelişen yoğun bir ticaret trafiği ortaya çıkmıştır. İpek Yolu'nun Akdeniz'e ulaştığı nokta olan Antiokheia'ya⁴⁵ veya diğer dev metropollere doğru giden gemiler, ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, Kilikia limanlarına uğramak durumunda kalmışlardır. Bu sayede gemici tüccarların, Kilikia'da yetişen ürünleri yakından tanıma olanağı doğmuş, bunun sonucunda bu bölgede şarap, zeytinyağı veya diğer endüstriyel ürünlerin üretimi ve ithalatı zirveye ulaşmıştır. Saraçhane'de bulunmuş olan amphora kontekstinin üçte birinin LR1 amphoralarına ait olmasından yola çıkarak, Konstantinopolis'te de Kilikia ürünlerinin yoğun bir talep gördüğü tahmin edilebilir⁴⁶.

Kilikia ürünlerinin bu dönemde çok geniş bir coğrafyaya yayılmasından ve talep görmesinden yola çıkarak, satış fiyatlarının, rakipleriyle ekonomik açıdan rekabet edebilir ölçülerde belirlendiği tahmin edilebilir. LR1 amphoralarının bu kadar geniş coğrafyaya nasıl yayılmış olabileceğinin açıklamalarından biri de bu olmalıdır. Bu gelişmeler sonucunda, hem Kilikia'nın amphora üretimindeki artışı ve hem de bu amphoraların olağanüstü yayılımını anlamlandırmak mümkün hale gelmektedir.

Anlaşıldığı üzere, M.S. 5 ve 6. yy.'larda Kilikia ve Doğu Akdeniz kırsal yerleşimlerinin öneminin artması, hatta imparatorluğun geneline oranla Kilikia'da daha zengin bir tarım ekonomisinin ortaya çıkması⁴⁷, tüm batı ve doğu dünyasına hitap eden ticaret yollarının yarattığı fırsattan kaynaklanmıştır. Antiokheia'nın başrol oynadığı bu ticaret ağı içinde gözlenen ekonomik gelişmelerin, İpek Yolu ve Baharat Yolu üzerinden Uzak Doğu ile kurulan ticari ilişkilerle yakından bağlantılı olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Suriye ve Fenike kıyılarında ipek üretiminin başlaması da, bu ticaret trafiğini arttıran önemli etkenlerden biri olarak dikkat çekmektedir.

Doğu Akdeniz ve Kilikia'da M.S. 5 ve 6. yy.'lardaki parlak iktisadi görüntünün gerekçelerini ortaya koyan bu ticaret ağının, aslında daha önceki yüzyıllarda da aktif olduğu bilinmektedir. Yansımaları Geç Antik Çağ'daki kadar çarpıcı olmasa da, Uzak Doğu ile ilişkilerin sistematik hale gelmesi Hellenistik Dönem'e kadar uzanmaktadır⁴⁸. Özellikle de Hippolaos'un Muson rüzgarlarının gizemini çözmesinin ardından, Hindistan'a sürekli seferlerin yapıldığı bilinmektedir⁴⁹. Erken İmparatorluk Dönemi'nde Hintli elçiler başkent Roma'da Augustus'a hediyeler sunmuşlardır⁵⁰. M.S. 1 ve 2. yy.'larda Aleksandria'ya, Hindistan ve Afganistan'dan insanların ziyaret ve ticaret amaçlı geldikleri bilinmektedir⁵¹. Yazıldığı tarih konusunda tartışmalar olmakla birlikte,

⁴⁴ Şenol 2008, 110 vd.

⁴⁵ Liebeschuetz 1972, 76-77, n. 1.

⁴⁶ Morrison - Sodini 2002, 210.

⁴⁷ Morrison - Sodini 2002, 175 vd; Ceylan 2009, 47.

⁴⁸ Casson 2008, 109.

⁴⁹ Muson rüzgarlarının Augustus döneminde bilinçli şekilde kullanılıyor olması gerekçe gösterilerek, Yunanlı denizci Hippolaos'un M.Ö. 1. yy.'da yaşadığı tahmin edilmektedir, Uhlig 2000, 158.

⁵⁰ Uhlig 2000, 154 vd. Augustus döneminde Hindistan'la yapılan ticaretin olası hacmi konusunda bk.: McLaughlin 2010, 142.

⁵¹ McLaughlin 2010, 155.

büyük olasılıkla M.S. 1. yy.'a ait olan *Periplus Maris Erythraei* isimli Yunanca metinler, yine Erken İmparatorluk Dönemi'nde Asya ile yapılan ticaret kapsamında gerçekleşen gemi yolculukları hakkında eşsiz bilgiler içermektedir. Kızıldeniz ve doğusunda var olan tüm denizleri, limanları ve kıyıları tanımlayan bu değerli metinlerin yazarı bilinmemekle birlikte, Uzakdoğu ile ticaret yapan bir tüccar tarafından başarılı bir biçimde kaleme alınmış olduğu düşünülmektedir⁵². Takip eden yüzyılda, M.S. 166 tarihinde, Romalı bir elçinin, Çin İmparatoruna başarısız ziyaret gerçekleştirdiği kayıtlarda yer almaktadır⁵³. Ayrıca, Kızıldeniz'in doğu kıyısında, Önyasya kervan yollarıyla bağlantısı bulunan ve Romalılar tarafından korunan Leuke Kome isimli liman da, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Uzak Doğu ile kurulan ticari ilişkilerin önemini göstermesi açısından dikkat çekmektedir. Zira bu dönemde Leuke Kome ile Petra arasında da işlek bir yol bulunmaktadır. Zengin Petra şehrinde görevli olan Romalı bir gümrük memuru, bu kente giren malların dörtte birini Roma adına tahsil etmektedir⁵⁴.

Emekleme dönemi olarak değerlendirilebilecek bu tarihlerden sonra, M.S. 3. yy.'daki kaos döneminde, Uzakdoğu ile ticari ilişkilerin biraz soğuduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen, (örneğin) Elagabalus'un Çin ipeğine olan düşkünlüğü bilinmektedir⁵⁵. Ancak özellikle M.S. 4. yy.'da Doğu Akdeniz'de gözle görülür olumlu gelişmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun en önemli göstergesi yine imar hareketliliği ve üretim ekipmanlarının yaygın kullanımındır⁵⁶. Kilikia yerleşimlerinde karşılaşılan M.S. 4. yy.'a ait ihmal edilemeyecek arkeolojik kanıtlar, bu tarihlerden itibaren hızla büyüyen bir ekonomiye işaret etmektedir⁵⁷. Örneğin Kilikia'nın Korykos kentinde bulunan M.S. 4. yy.'a ait çok sayıda yapı, mezar ve yazıt, bu yerleşimin eskiye oranla önemli bir sıçrama yaptığına işaret etmektedir. Yazıtlarda çeşitli iş kollarından ve bu mesleklere mensup insanlardan söz edilmektedir⁵⁸. Korakeison yerleşiminin 367-375 tarihleri arasında kurulduğuna dair bilgilerin varlığı⁵⁹ ile LR1 amphoralarının ilk örneklerinin yine M.S. 4. yy.'da ortaya çıkmış olması ve bu yüzyılın sonlarına doğru Kilikia'da çok yoğun üretilmesi⁶⁰, bu bölgedeki ekonomik hareketliliğin M.S. 4. yy.'dan itibaren bir ivme kazandığını göstermektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Sonuç olarak, Roma İmparatorluğu'nun M.S. 3. yy.'da yaşadığı siyasi kriz döneminin ardından, M.S. 4. yy.'ın başlarında Konstantinopolis'in kurulması, Uzak Doğu ile ticari temasların yoğunlaşmaya başladığı evre olarak kabul edilebilir. Doğu Akdeniz'de, kabaca Konstantinopolis'in başkent olması ile Arap istilaları arasında geçen yaklaşık üç asırlık ekonomik gelişme döneminin en önemli nedenlerinden biri olarak ise; Uzak Doğu ile yapılan geniş hacimli ticaret nedeniyle yoğunlaşan gemi trafiğinin, Doğu Akdeniz'deki tüm yerleşimlerin üretim kapasitesini tetiklemeyle yakından ilişkili olması gösterilebilir.

⁵² Uhlig 2000, 161 vd.

⁵³ Uhlig 2000, 172 vd; Casson 2008, 110; Potter 2004, 20; McLaughlin 2010, 133. Romalıların uzak Doğu ile diplomatik temasları hakkında ayrıca bk.: age, 111 vd.

⁵⁴ Uhlig 2000, 164.

⁵⁵ Potter 2004, 153.

⁵⁶ Trombley 2004, 73 vd; Aydınoglu 2009, 58-60, 70 vd.

⁵⁷ Morrison - Sodini 2002, 176.

⁵⁸ Trombley 1987, 16 vd; Hild - Hellenkemper 1990, 315; Aşkın 2010, 43-44 (dn. 56-58); Iacomi 2010, 26 vd.

⁵⁹ MacKay 1968, 121; Hild - Hellenkemper 1990, 311.

⁶⁰ Şenol - Şenol 2003, 128-129; Alkaç 2012, 323 vd.

Kilikia Bölgesi'nde M.S. 5 ve 6. yy.'larda karşılaşılan yoğun LR1 üretimi de, artan tarımsal üretimin bir sonucudur. Zeytin ve üzüm tarımı için çok elverişli bir iklime ve tarım alanlarına sahip olan Kilikia Bölgesi'nin kuru üzümünden yapılan şarabı antik dünyada tanınmıştır⁶¹. Yakın komşu olan Antiokheia kaynaklı şarap ve zeytinyağının yanı sıra, pamuk ve ketenden elde edilen tekstil ürünlerinin oldukça geniş bir pazara hitap ettiği de bilinmektedir⁶². Tarımsal üretim artışının doğal bir sonucu olarak büyüyen ticaret hacmi, ekonomik hareketliliğin nedenidir. Bölgede M.S. 5 ve 6. yy.'larda zirveye çıkan mimari gelişimin nedenlerini de bu ekonomik tablo içinde anlamlandırmak mümkündür. Tarımsal üretimin artmasına ve ekonominin hareketlenmesine neden olan faktör ise, Uzak Doğu ile yapılan ticaretin Akdeniz'e açıldığı Antiokheia ve Fenike limanları ile Aleksandria'ya ulaşan deniz yolunun uzunca bir bölümünün Kilikia ve Anadolu sahillerini takip etmesidir.

⁶¹ Şenol 2008, 109 vd. Kilikia üretimi Madeira şarabının Roma'da tanındığı hakkında bk.: Ward-Perkins 2001, 168 vd; Ceylan 2009, 43.

⁶² Liebeschuetz 1972, 79.

Kısaltmalar ve Kaynakça

- Alkaç 2012 E. Alkaç, "Korykos (Kilikia) Yüzey Araştırmalarında Bulunan LR1 Amphoraları", *Olba XX*, 323-344.
- Aşkın 2010 E. Aşkın, "Antik Çağda Korykos'taki Zeytinyağı ve Şarap Üretimine Yönelik Yapılanmalar ve Bunların Yerleşim Düzenlemesi İçerisindeki Yeri", *Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi (Olive Oil and Wine Production in Anatolia During Antiquity)*; Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 06-08 Kasım 2008, Mersin (2010) 33-52.
- Aydınoğlu 2009 Ü. Aydınoğlu, *Dağlık Kilikia Bölgesinde Antik Çağda Zeytinyağı ve Şarap Üretimi: Üretimin Arkeolojik Kanıtları* (2009).
- Bailey 1988 D. M. Bailey, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum*, Vol. 3 (1988).
- Bosch 1931 C. Bosch, "Kleinasiatische Münzen der römischen Kaiserzeit", *AA* 46, 422-455.
- Cameron 1993 W. A. Cameron, *The Mediterranean World in Late Antiquity: AD 395-700* (1993).
- Cameron 2006 W. A. Cameron, *The Byzantines* (2006).
- Casson 2008 L. Casson, *Antik Çağda Seyahat (Travel in the Ancient World. N. Özsoy (çev.)* (1974).
- Ceylan 2009 B. Ceylan, "Kilikia'da Geç Antik Dönem Kırsal Yerleşimleri: Kanytellis Örneği", *Olba XVII*, 2009, 45-61.
- Crawford 1975 M. Crawford, "Finance, Coinage and Money from the Severans to Constantine", *ANRW II.2* (1975) 560-593.
- Durukan 2015 M. Durukan, *Mersin'den Tarsus'a Kilikia Kıyılarındaki Kayıp Kentler (Zephyrion, Ingira, Aulai, Ankhiale, Kyinda-Kundi, Sizzu)* (Yayın aşamasında).
- Elton 2003 H. Elton, "The Economy of Cilicia in Late Antiquity", *Olba VIII*, 2003, 173-181.
- Empereur – Picon 1989 J. Y. Empereur – M. Picon, "Les régions de production d'amphores impériales en Méditerranée Orientale", *Anfore Romane e Storia Economica: Un Decenio Di Richerche, Collection De L'Ecole Française De Rome*, 114, 224-248.
- Evans 2000 J. A. S. Evans, *The Age of Justinian: The Circumstances of Imperial Power* (2000).
- Ferrazzoli – Ricci 2009 A. F. Ferrazzoli – M. Ricci, "Cilician Ceramic Production from Roman to Byzantine Age. New Data From Elaiussa Sebaste", *Olba XVII*, 2009, 33-44.
- Gibbon 1994 E. Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi. IV. Byzans. A. Baltacıgil (çev.)* (1994).
- Gregory 2005 T. E. Gregory, *A History of Byzantium* (2005).
- Gren 1941 E. Gren, *Kleinasien und der Ostbalkan in der wirtschaftlichen Entwicklung der römischen Kaiserzeit* (1941).
- Hall 2004 L. J. Hall, *Roman Berytus: Beirut in Late Antiquity* (2004).
- Hartmann 1982 F. Hartmann, *Herrscherwechsel und Reichskrise* (1982).
- Hekster 2008 O. Hekster, *Rome and its Empire AD 193-284* (2008).
- Hild - Hellenkemper 1990 F. Hild, H. Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien* (1990).
- Hill 1996 S. Hill, *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria* (1996).
- Iacomi 2010 V. Iacomi, "Some Notes on Late Antique Oil and Wine Production in Rough Cilicia (Isauria) on the Light of Epigraphic Sources: Funerary Inscriptions from Korykos, LR1 Amphorae Production in Elaiussa Sebaste and the Abydos Tariff", *Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi (Olive Oil and Wine*

- Production in Anatolia During Antiquity); Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 06-08 Kasım 2008, Mersin (2010) 19-32
- Kaplan 2011 D. Kaplan, "Doğu Dağlık Kilikia'da Roma İmparatorluk Döneminde İmar Hareketliliğinin ve Üretim Artışının Nedenleri (Scrutinizing the Increased Construction and Production Activities in Eastern Rough Cilicia During to Roman Imperial Period)", *Tüba-Ar* 14, 2011, 107-120.
- Levtchenko 1999 M. V. Levtchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*. M. Selen (çev.) (1999).
- Liebeschuetz 1972 J. H. W. G. Liebeschuetz, *Antioch: City and Imperial Administration in the Later Roman Empire* (1972).
- Lopez 1945 R. S. Lopez, "Silk Industry in the Byzantine Empire", *Speculum* 20.1, 1945, 1-42.
- McLaughlin 2010 R. McLaughlin, *Rome and Distant East, Trade Routes to the Ancient Lands of Arabia, India and China* (2010).
- MacKay 1968 T. S. MacKay, *Olba in Rough Cilicia* (1968).
- MacMullen 1976 R. MacMullen, *Roman Government's Response to Crisis A.D. 235-337* (1976).
- Mietke 2009 G. Mietke, "Monumentalisierung christlicher Heiliger in Kilikien in frühbyzantinischer Zeit", *Olba* XVII, 2009, 117-140.
- Mitchell 1983 S. Mitchell, "The Balkans, Anatolia, and Roman armies Asia Minor", S. Mitchell (yay.) *Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia* (Proceedings of a colloquium held at University College) *BAR International Series* 156 (1983) 131-150.
- Morrison – Sodini 2002 C. Morrison – J. P. Sodini, "The Sixth-Century Economy", bk.: A. E. Laiou (ed.), *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century* (2002) 171-220.
- Ostrogorsky 1991 G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*. F. Işıltan (çev.) (1991).
- Patrich 2011 J. Patrich, *Studies in the Archaeology and History of Caesarea Maritima: Caput Judaeae, Metropolis Palaestinae* (2011).
- Pieri 2005 D. Pieri, *Le commerce du vin Oriental, A l'epoque Byzantine (Ve-VIIIe siècles), Le temoignage des amphores en Gaule*, *Institute français du Proche-Orient* (2005).
- Plinius NH Pliny the Elder, *Naturalis Historia (The Natural History)*, Loeb Classical Library. H. Rackham (çev.), (1945).
- Potter 2004 D. S. Potter, *The Roman Empire at Bay: Ad 180-395* (2004).
- Reynolds 1993 P. Reynolds, *Settlement and Territory in the Vinalopó Valley (Alicante, Spain), AD 400-700* (1993).
- Rees 2004 R. Rees, *Diocletian and the Tetrarchy: Debates and Documents in Ancient History* (2004).
- Rosengarten 1969 F. Jr. Rosengarten, *The Book of Spices* (1969).
- Seidler 1997 G. L. Seidler, *Bizans Siyasal Düşüncesi*. M. Tunçay (çev.) (1997).
- Şenol 2008 A. K. Şenol, "Cilician commercial relations with Egypt due to the new evidence of amphora finds", *Olba* XVI, 2008, 109-131.
- Şenol 2009 A. K. Şenol, *AETAM'da (Arslan Eyce Taşucu Amphora Müzesi) Bulunan Ticari Amphoralar ve Akdeniz'de Ticaret İzleri* (2009).
- Şenol – Şenol 2003 G. Şenol – A. K. Şenol, "Commercial Ties of Cilicia by Means of Hellenistic and Roman Amphorae", *Olba* VII, 2003, 119-143.

- Trombley 1987 F. R. Trombley, "Korykos in Cilicia Trachis: The Economy of a Small Coastal City in the Late Antiquity (Saec. V-VI)- A Precip", *The Ancient History Bulletin* 1/1, 1987, 19.
- Trombley 2004 F. R. Trombley, "Epigraphic Data on Village Culture and Social Institutions: An Interregional Comparison (Syria, Phoenice Libanensis and Arabia), Recent Research on the Late Antique Countryside (W. Bowden – L. Lavan – C. Machado (eds.) (2004) 73-101.
- Uhlig 2000 H. Uhlig, *İpek Yolu. Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü*. A. Kırımlı (çev.) (2000).
- Ward-Perkins 2001 B. Ward-Perkins, – S. Kingsley – M. Decker (ed.), "Specialisation, Trade and Prosperity: An Overview of the Economy of the Late Antique Eastern Mediterranean", *Economy and Exchange in the East Mediterranean During Late Antiquity* (2001) 166-178.
- Wierschowski 1984 L. Wierschowski, *Heer und Wirtschaft. Das römische Heer der Prinzipatszeit als Wirtschaftsfaktor* (1984).
- Williams – Taylor 1975 H. Williams – P. Taylor, "A Byzantine Lamp Hoard from Anamur (Cilicia)", *AnatSt* 25, 1975, 77-84.

Abstract

Why did the Economy Flourish in the East Mediterranean during Late Antiquity? Roles of the Silk Route and Spice Route, LR1 Amphorae, and Other Evidence from Cilicia

One question about the history of the East Mediterranean that still needs to be answered concerns the reasons underlying the economic vivacity observed during the Roman Imperial period and Late Antiquity. Clear answers have not yet been proposed for the noteworthy developments along the littoral of Anatolia, Syria, Lebanon and Palestine. Some scholars underline the fact that the presence of Roman legions caused an increase in the volume of production, thus giving significant stimulation to the economy. However, military campaigns did not lead to the same level of development in every region.

In Cilicia, developments observed from the late 4th to the early 7th centuries A.D. indicate significant economic vivacity and encompass important clues that may cast light onto this query. New settlements founded on the coastline of the region, the enormous increase in the number of agricultural farmsteads and rural settlements, and the increasing number of churches built can be listed as solid evidence for this economic vivacity. Beside these developments, the production of LR1 amphorae of Cilician origin, which are encountered almost at every point of the ancient world and date to the same time period, boomed.

This outlook brings forth new questions. For instance, what is the reason for the increase in the production of amphorae, rural agricultural production and architectural developments? What is the commercial outlook in the region during the Early Byzantine period? Furthermore, how and through whom did the LR1 amphorae spread across such a wide geography?

These positive developments observed in Cilicia are indeed an extension of developments across the entire empire. Particularly in the centuries following the foundation of Constantinopolis, trade volume increased overall across the empire, and the new capital became a gigantic metropolis where all sorts of goods were marketed. In addition, regions of the Balkans, Italy, South Spain and North Africa, formerly lost, were recaptured and reincorporated into the Byzantine Empire during the reign of Justinian.

This vital period also witnessed a revival in the economy. A variety of goods from all over the empire, and particularly the Far East, were sought after much more than before, especially to supply the demands of the armies and the populous capital Constantinopolis.

Usually the Far East and the Mediterranean are perceived as geographies unrelated to each other; however, there was an established connection between them dependent on trade. This

commerce via the Silk Route stands as one of the foremost reasons underlying the high level of economic vivacity attested in the East Mediterranean and even in the entire empire during the 5th and 6th centuries.

Among the goods brought from China and India were, above all, silk favored by the aristocracy, spices, cloves, pepper, musk, various aromas and precious gems as well as exotic products like the Chinese porcelain discovered in the 6th century. Silk particularly became a status symbol starting in the Roman period and was acquired at very high prices.

The land part of the Silk Route reached the Mediterranean and set off at sea from Antioch. The other important harbors were Tyre and Berytos. Another branch of the Silk Route followed the sea starting from India and went around the Arabian Peninsula into the Red Sea. The merchandise was unloaded at the harbor of Berenike from where it was transported to Alexandria via caravans or the Nile.

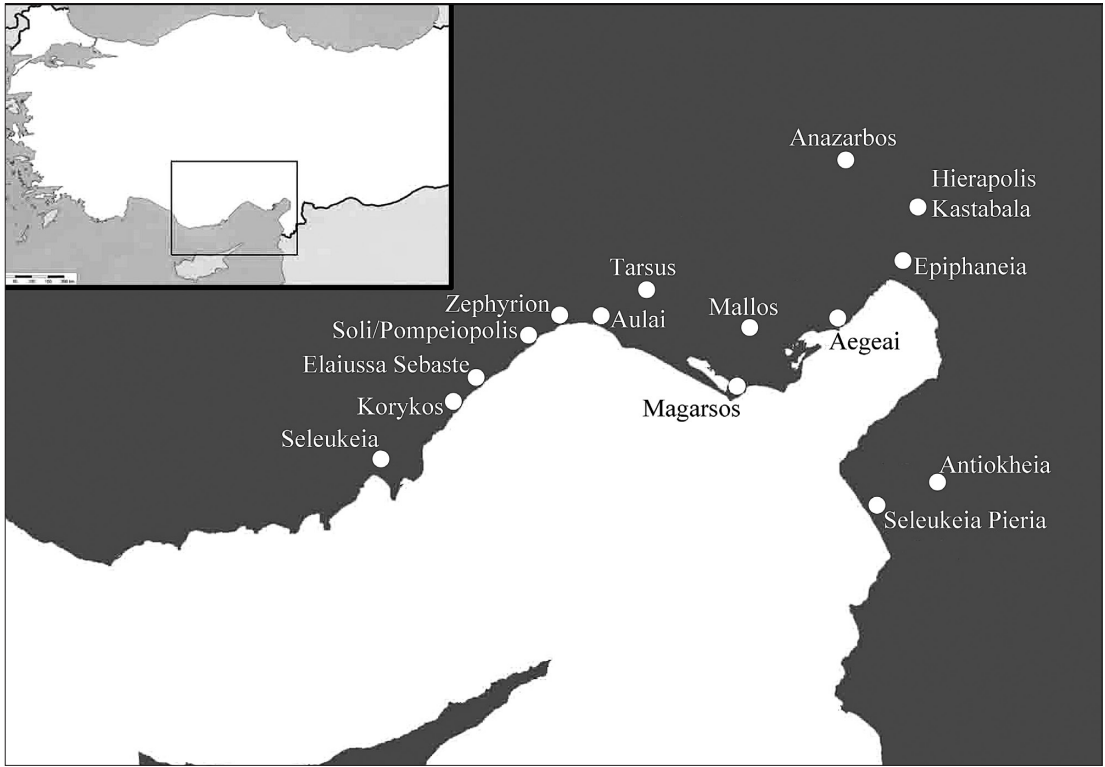
The presence of Alexandria is a detail that will clarify the commercial activity in the East Mediterranean. Alexandria is the port city where the Spice Route coming from the Far East reached the Mediterranean. Following the foundation of Constantinopolis, the new capital was the main target market not only for the silk trade but also the spice trade because spices, just like silk, were in high demand both at Rome and at Byzantium.

This commercial outlook is an indicator that the East Mediterranean transformed into an enormous economic market. Trade centered on the littoral of Egypt, Syria and Phoenicia paved the way for the emergence of the most sensitive, the most important and the most intensive trade route of Byzantium.

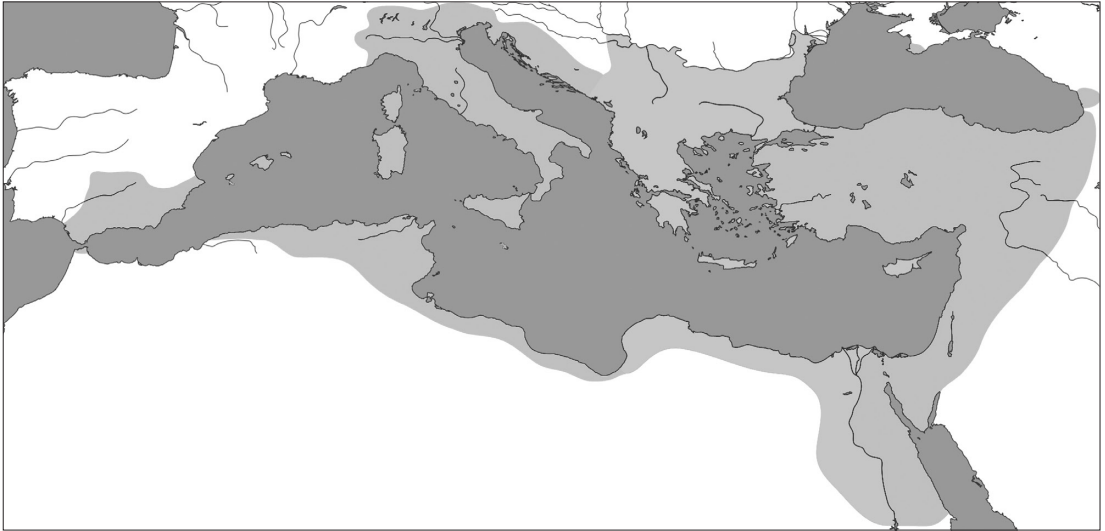
In this period, except Antioch, Tyre and Berytos in the East Mediterranean, coastal settlements on the way to wealthy metropolises like Tarsus, Anazarbos and Aegeai (Yumurtalık) in Cilicia were accorded a great opportunity. The harbors along the long coastline of Cilicia especially became stops for the merchantmen going to the above-mentioned large metropolises. Rural settlements in the hinterland of the Cilician harbors started to export their products from these harbors. By selling them to these merchantmen, local products began to spread over a wide geographical area. LR1 amphorae are indeed an important evidence for the situation.

Merchants traveling across the entire ancient world for the trade of silk, cereals, precious gems, porcelain and spices would have stopped at the Cilician harbors and bought the local products on their way to or from Syria and Phoenicia. This fortuitous route - one of the most (perhaps the most) important trade routes of the empire - created intensive trade circulation on the Cilician harbors along this route. It is also plausible to think that the ships on their way to Antioch where the Silk Route reached the Mediterranean stopped at the Cilician harbors for their own needs. Thus, the maritime merchants got acquainted with the local products of Cilicia, which boosted the production of wine, olive oil or other industrial products as well as their imports.

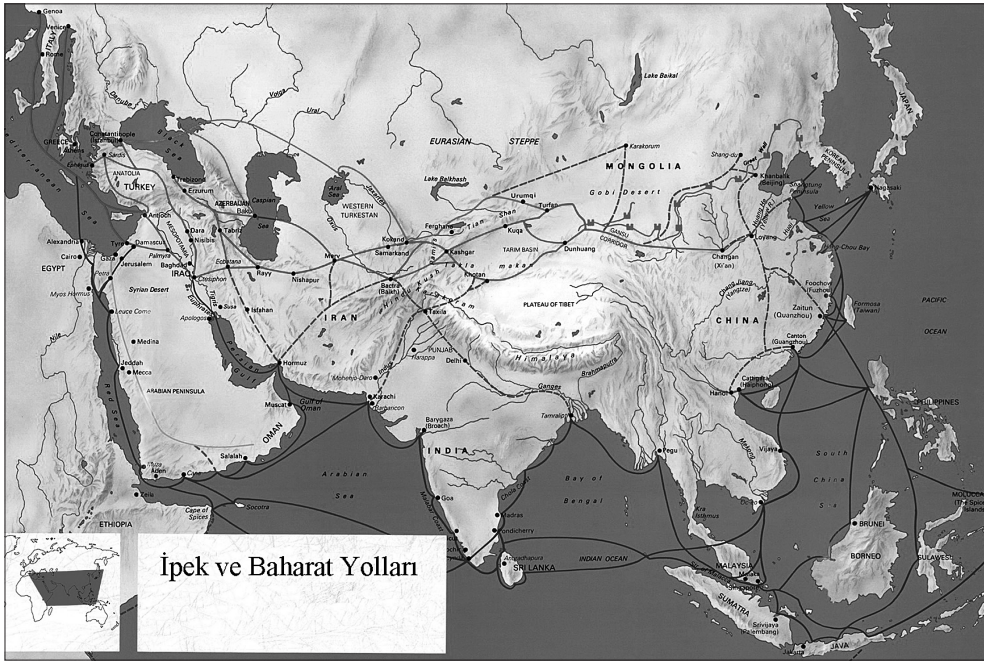
The foundation of Constantinopolis following the political crisis of the 3rd century can be considered the phase when the commercial contacts with the Far East started to intensify. That the trade with the Far East was related to the coastal settlements of the East Mediterranean can be proposed as one of the most important reasons for the economic vivacity of almost three centuries roughly from Constantinopolis becoming the capital in the early part of the 4th century to the Arab raids.

Res. 1 LR1 amphoralarının üretim atölyeleri ve Kilikia Bölgesi'nin önemli kentleri

Res. 2 Justinianus döneminde (M.S. 527-565) Bizans İmparatorluğu'nun sınırları

Res. 3 Uzak Doğu ve Akdeniz arasında uzanan ticaret yolları
(https://en.unesco.org/silkroad/sites/silkroad/files/SilkRoadMapOKS_big.jpg)

Res. 4
Diocesis Orientis

